

**Лінгвістичні дослідження: Зб. наукових праць. -
Харків: ХДПУ, 2001**

СЛОВОТВОРЕННЯ

Л.Азарова

**ЛІНГВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК БАЗИСНА ФОРМА
ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВОТВОРУ**

У нашу епоху - епоху комп'ютеризації та інформатизації змінюється методологія наукового пізнання: вдосконалюються його методи і використовуються саме ті, які витримали випробування часом; з'являється нова методика, яка дозволяє глибше охопити дослідження об'єктивного світу, явищ природи, пояснити їхню сутність.

Розвиток теорії мовознавства, зокрема словотвору, вимагає свого вибору методів і підходів, запозичення досягнень інших наук, у тому числі природничих. Проведення експериментальних досліджень у мовознавстві повинно у свою чергу також передбачати використання методологічних Прийомів і технічних засобів природничих наук. Вибір базових форм залежить від конкретного напрямку лінгвістичних досліджень, характеру проблем і завдань, які стоять перед мовознавцями у теперішній час і в перспективі.

Визначення методологічного підходу в рамках дослідження словотвору, зокрема складних слів, треба здійснювати шляхом аналізу характеру функцій, які виконуються у словотворі в межах мовної системи, а також завдань, які стоять перед дослідником номінативних одиниць як самостійної системи нижчого рівня. Крім того, треба проаналізувати вплив мови та словотворення взагалі на діяльність людини, а також вплив потреб людини і суспільства на теперішній стан мови й напрямки її розвитку і вдосконалення, тенденції появи нових слів тощо.

У теперішній час мова значно розширює свої комуні комунікативно-суспільні функції. Продовжуючи залишатися найважливішим знаряддям спілкування поміж людьми, природна мова стає тією основою, на базі якої здійснюється спілкування між людьми та їх групами з комп'ютером і комп'ютерними системами.

Природна мова як така не може безпосередньо функціонувати в комп'ютері або в комп'ютерних системах і мережах. Вона повинна перетворитися з асоціативно-евристичного ґрунту людського мислення на послідовно-алгоритмічну мову комп'ютера. Проблема такого перетворення вказаних мов у свою чергу породжує інженерно-лінгвістичну проблему, яка призводить до появи в мовознавстві низки методологічних наслідків.

Розвиток сучасного мовознавства характеризується внесенням у лінгвістичні дослідження таких технологічних обмежень й умов, які мали б, з одного боку, логічну строгість теорії, а з іншого - забезпечували об'єктивність і повноту описання лінгвістичного матеріалу. Прагнення логічної строгості теорії й об'єктивності характеризує загальну типологію, соціолінгвістику, квантитативне і структурне мовознавство.

Класична лінгвістика, як правило, відволікається від того матеріального середовища, в якому здійснюються інформаційні процеси, що нею вивчаються [1]. Такий підхід відрізняється від стратегії і технології, які застосовують, наприклад, інженерні лінгвісти під час визначення особливостей функціонування природної мови в системах «людина-комп'ютер-людина» У цьому плані слід зазначити, що

комп'ютерні системи мають у порівнянні з людиною набагато більшу завадостійкість і надійність. Якщо функціонування мозку під час обробки різноманітних текстів, перекладів, складання словників залежить від фізіологічного і психічного стану людини, а також швидко ослаблюється внаслідок втомлюваності, то робота комп'ютерних систем характеризується значною стійкістю і тривалістю.

Інформаційні процеси, пов'язані з обробкою лінгвістичної інформації здійснюються в основному в нервовій мережі, яка являє собою сукупність великого числа нейронів і гліальних клітин. Під час отримання мовної інформації нейронна мережа створює нейрофізіологічні умови, за якими реалізується здатність людської пам'яті, з одного боку, до асоціативного запасу інформації, а з іншого - до евристичного, тобто цілеспрямованого до вибіркового її пошуку [2]. Процес асоціативного пошуку при сприйнятті тексту зображується як послідовне співставлення в мозку людини ланцюжків фонем, що надходять за допомогою морфем з області сенсорного простору (семантичного рівня). Морфемні ланцюжки збуджують у свою чергу ті області нейронної мережі, в яких записані відповідні семантичні одиниці! Останні формуються в послідовності семантем, серед яких відбирається лише той семантичний ланцюжок, що відповідає загальній сенсорній стратегії повідомлення.

Породження тексту здійснюється у зворотному порядку. Відправик інформації визначає спочатку загальну стратегію висловлювання, збуджуючи відповідну область семантичного простору. Потім вибирається ланцюжок потрібних семантем, які реалізуються у відповідну послідовність морфем, а кожна морфема генерує необхідний ланцюжок графем або фонем.

Поява значної кількості нових слів породжує проблему сприйняття їх людиною і подальшого використання. Безумовно, що процес розширення обсягів тематичних словників у різноманітних галузях знань є об'єктивним. На нього впливають маса чинників, пов'язаних з досягненнями людини в науці, техніці, соціальній сфері та інших. Крім того, кількість галузей знань з часом постійно зростає. Це все викликає появу нових номінативних одиниць. Проте на цьому шляху простежуються дві тенденції. Перша - це поява «абсолютно» нових слів, як правило, простих, що вимагає додаткових копірок пам'яті (за аналогією з комп'ютером) у мозку людини. Друга тенденція - це утворення нових багатокомпонентних складних слів, у переважній більшості двокомпонентних. Причому компоненти складних слів можуть бути як новими, так і старими. Це дозволяє економити копірки пам'яті мозку, а пошук, ідентифікацію слів, а також розкриття їх нового значання здійснювати за асоціативною ознакою.

Автор пропонує як базисну форму дослідження словотвору використовувати лінгво-інформаційний підхід. Суть його полягає в тому, що під час досліджень і аналізу складних слів використовуються не тільки традиційні лінгвістичні методи і прийоми, а й прийоми та методи теорії штучного інтелекту, теорії інформації, комп'ютеризованої обробки лінгвістичної інформації тощо. Лінгво-інформаційний підхід базується на поєднанні традиційних лінгвістичних методів і прийомів, так і запозичених методів і прийомів інформаційних технологій.

Особливо треба відзначити важливість використання лінгво-інформаційного підходу під час досліджень словотвору в рамках письмової й усної її. Усна мова, як така, не являє собою відтворення письмового тексту. Потік звуків, про які не можна сказати, що воші чітко розподілені на слова або мають чітку граматичну структуру. Усна мова, як правило, є суто особистою, вона слугує для розмови й складається в ході самої розмови. У той же час написаний текст у більшості випадків попередньо обмірковується може читатися за відсутності автора. Усна мова пов'язана з часовим континуумом. Слухачі змушені сприймати її по мірі надходження, фразу за фразою. З метою наукового аналізу мови її записують і в пошуках структури досліджують окремі уривки. Подібні записи передбачають апостеріорне значення мови, яка при цьому досліджується поза природним часовим континуумом. Як тільки мова виявляється записаною, наприклад, у вигляді інтонограми (синусоїди або імпульсу на екрані

комп'ютера чи осцилографа) вона зображується у формі, аналогічній письму. Її можна вивчати в цілому або розбити на відрізки й елементи. Її можна інтерпретувати як послідовність складів або ще дрібніших одиниць. Важливо пам'ятати, що подібне зображення у вигляді дискретних елементів робиться лише з метою вивчення мови. Сама ж мова являє собою неперервний потік; між окремими її звуками немає чіткої межі. Фонетична транскрипція - це письмове символічне зображення, квантована послідовність дискретних символів, подібних друкованим літерам. Ці символи є квантовими одиницями для фонетистів, які застосовують їх для розв'язання особливої задачі - реєстрації тих особливостей голосу мовця, які істотні саме для нього [2].

На противагу усній мові письмовий текст значно легше аналізується, хоча при цьому також потрібно виконувати великий обсяг роботи. Письмовий текст призначається для громадського використання. Він заздалегідь обмірковується і в меншій мірі піддається змінням під дією інтересів мовців. Різні умови, в яких використовуються письмова й усна мова, а також і різна мета, якій вони слугують, відображаються на їх структурі. "Слід зауважити, що лінгво-інформаційний підхід достатньо широко використовується в інженерній лінгвістиці, особливо під час комп'ютерної обробки текстів, зокрема складання частотних словників, відбирання лексики з частотного словника, складання статистичних моделей текстів на рівні словосполучень, алгоритмічному вибиранні стійких словосполучень, розподілу лінгвістичних одиниць, ймовірно-статистичному виявленні домінуючих одиниць. При цьому поруч з елементами лінгвістичної теорії широко використовуються математичний апарат теорії ймовірностей і закон Ципфа-Мандельброта, а також під час описання системи мови в разі квантитативної й алгебраїчної лінгвістики застосовується теорія нечітких множин [1].

З іншого боку мовознавчі теорії поширені в рамках лінгвістичного забезпечення автоматизованих систем науково-технічної інформації, зокрема для автоматизованого розпізнавання сенсу тексту та одиниць, що його уворюють, комп'ютерного приведення слововживань тексту до їхньої канонічної форми; комп'ютерного реферування тексту шляхом його компресії.

У той же час слід зауважити, що застосування лінгво-інформаційного підходу для дослідження словотвору є недостатньо розвинутим. Особливо це стосується дослідження композитів та юкстапозитів, зокрема двокомпонентних. Так під час автоматизованої обробки текстів аналізуються такі лінгво-інформаційні характеристики лексем, як довжина слова (у складах, звуках або літерах), статистична частота повторювань номінативних одиниць, типові елементи морфем (префікси, суфікси), а також перебираються можливі значення слів із метою визначення сенсу речень (фраз). У цьому випадку номінативна одиниця розглядається в кінцевому підсумку як елементарна складова в системній ієрархії оброблюваного тексту.

Література

1. Пиотровский Р.Г. Текст, машина, человек. – Л.: Наука, 1975. – 328 с.
2. Черри К. Человек и информация. Перев.с англ. – М.: Связь, 1973. – 368 с.
3. Азарова Л.Є. Структура композитів у концепції «золотої» пропорції. Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 1999. – С. 13-16